

8. Мазнев Г.Є. Організація наскрізної практичної підготовки фахівців з менеджменту // Збірник науково-методичних праць підвищення ефективності практичної підготовки фахівців. – Харків, 2003. – 274 с. (С. 16-28).
9. Богомолів О.В. Практична підготовка фахівців факультету “Переробка та зберігання сільськогосподарської продукції” // Збірник науково-методичних праць підвищення ефективності практичної підготовки фахівців. – Харків, 2003. – 274 с.
10. Бендера І.М., Дуганець В.І. Підготовка інженерно-педагогічних кадрів для професійно-технічної освіти в галузі механізації сільського господарства. Проблеми інженерно-педагогічної освіти // Збірник наукових праць. Випуск 5. – Харків: УІПА, 2003. – С. 299-307.

The article envisages the basic aspects of the problem of preparation of future specialists of agricultural and engineering direction during the practical studying, regulation measures on practical activity of students of higher educational establishments are offered.

Key words: practical studying, principle of continuity, methods of studying.

Отримано: 1.10.2008.

УДК 37.048.4+159.947.5]:377-053.6

Є.В. Єгорова

Професійні орієнтації та особливості професійного самовизначення учнів ПТНЗ у сучасних соціально-економічних умовах

У статті розкриваються особливості сучасних професійних орієнтацій учнів ПТНЗ. Визначаються основні напрями зміцнення професійного вибору учнів в умовах навчання у ПТНЗ, створення особистого простору їх професійного становлення.

Ключові слова: самовизначення, професійне самовизначення, мотиви професійного вибору, особистий простір професійного становлення.

В статті розкриваються особливості сучасних професійних орієнтацій учеників ПТУЗ. Визначаються основні напрями закріплення професійного вибору учеників в умовах навчання в ПТУЗ, формування особистого простору їх професійного становлення.

Ключевые слова: самоопределение, профессиональное самоопределение, мотивы профессионального выбора, личностное пространство профессионального становления.

Проблема самовизначення – вузлова проблема взаємодії особистості і суспільства, складовими якої є соціальна детермінація індивідуальної свідомості й власна активність суб'єкта в цій детермінації.

У віковому аспекті проблема самовизначення найбільш глибоко і повно була розглянута Л.І. Божович [13]. В її працях знаходимо численні трактування поняття самовизначення. Найбільш містким є визначення потреби в самовизначенні як потреби з'єднати в єдину смислову систему узагальнені уявлення про світ і про себе, отже, знайти та визначити сенс власного існування. Л.І. Божович характеризує самовизначення як особистісне новоутворення старшого шкільного віку, яке пов'язане з формуванням внутрішньої позиції дорослої людини, з усвідомленням себе як члена суспільства, з необхідністю вирішувати проблеми свого майбутнього.

Вона також розкриває психологічну природу самовизначення. По-перше, потреба в самовизначенні виникає на певному етапі онтогенезу – зламі старшого підліткового і молодшого юнацького віків. Необхідність виникнення цієї потреби ґрунтується на логіці особистісного і соціального розвитку підлітка. По-друге, потреба в самовизначенні розглядається як потреба в формуванні певної смислової системи, яка поєднує уявлення особистості про світ і про себе саму. Отже, створення такої системи передбачає пошук людиною відповіді на питання про сенс свого існування. По-третє, самовизначення пов'язано зі спрямованістю особистості у майбутнє. Зрештою, самовизначення – це вибір професії.

На підставі цих висновків, Л.І. Божович вказує на таку суттєву характеристику самовизначення в юнацькому віці, як

двоплановість: самовизначення здійснюється через вибір професії і через загальні пошуки сенсу існування. До кінця юнацького віку ця двоплановість зникає.

Актуальність досліджень професійного самовизначення пов'язана із зростаючим інтересом до цієї проблеми, який відображає реакцію науки на нові соціально-економічні проблеми нашого суспільства, що вимагають перевірки критеріїв професійного розвитку особистості. З метою досягнення процесів професійного самовизначення особистості вивчалися професійні уподобання та реальні професійні вибори учнів ПТНЗ. Основним методом дослідження було опитування.

У результаті проведеного дослідження визначено, що 82% досліджуваних учнів при ранжируванні різних видів праці за привабливістю на перше місце поставили інтелектуальну працю. У бесідах з учнями було з'ясовано, що хоча розумова праця не досить високо оплачується у нашій країні, їм все ж таки хотілось б займатися такою працею. Водночас за результатами дослідження престижності різних видів праці інтелектуальні спеціальності і праця у сфері обслуговування поділяють перше та друге місце.

Коли було запропоновано учням проранжувати види праці щодо перспективи їх працевлаштування, то середньостатистичні показники інтелектуальної і фізичної праці знизились, а в сфері обслуговування підвищились.

Звідси можна зробити висновок стосовно того, що інтелектуальні види праці привабливі в учнів ПТНЗ, проте більшість пов'язує особисте працевлаштування не з цим видом праці.

Отже, на рівні ставлення до різних видів праці надання переваги більшістю учнів ПТНЗ інтелектуальній праці не забезпечується їх відповідною активністю, а саме плануванням працевлаштування у сфері уподобань.

Цікаві дані отримано при оцінці учнями професій за критеріями бажаності і привабливості. Так, більшість професій розглядаються ними як небажані. До групи професій, які оцінюються як небажані, потрапляють зовсім різні професії за змістом, рівнем вимог, незалежно від їх престижності та інших характеристик. Але загалом учні оцінили як небажані більшість робітничих професій.

Деяко інакше оцінюються професії за критерієм їх досяжності. 20% досліджуваних професій було оцінено як недосяжні,

а 80 % – як досяжні. Це свідчить, що учням ПТНЗ властива надмірна оптимістичність стосовно власних можливостей, завищений рівень домагань. Вони розглядають власні можливості як достатні для досягнення будь-якої спеціальності.

При порівнянні уподобань та професійних намірів очевидно, що вони розрізняються за знаком. По відношенню до одних і тих же професій уподобання негативні, наміри позитивні.

Біля 80 % учнів ПТНЗ вважають найбільш важливим у виборі професії інтерес до певної діяльності. Водночас значення власних здібностей, знань, вмінь, навичок відмічає тільки 12% школярів.

Аналіз оцінок різних видів праці за критеріями “привабливість”, “досяжність” і “престижність” дозволяє виділити декілька груп професій, які по-різному пов’язані з професійними уподобаннями та намірами учнів ПТНЗ.

До першої групи, яка має характеристику “високо бажана, але важко досяжна” відносяться: банкір, міжнародна економіка, юрист, міжнародні відносини, творчі професії. Сюди ж учні відносять і ряд посад, як керівник фірми, керівник газової чи нафтової компанії, власник магазину, директор підприємства. Тобто до цієї групи входять престижні види праці, які забезпечують людині високе матеріальне становище, відчутні блага в житті.

Друга група – це група професій з характеристикою “легко досяжна, але небажана”. До неї входять робітничі спеціальності, а також деякі спеціальності сфери обслуговування.

Третю групу, “професії бажані і досяжні”, складають інженерні, педагогічні, військові, медичні, бухгалтерсько-економічні, частина професій сфери обслуговування.

Отже, ставлення до професій в учнів ПТНЗ є багатомодальним, значущими є критерії бажаності та доступності праці. Проте у професійному виборі майже не враховуються здібності особистості. Тому професійні домагання, які не підкріплені відповідними здібностями, знаннями та вміннями, часто залишаються не реалізованими. Відсутність уподобань до конкретних професій поєднується з широкою діяльнісною готовністю, тобто їх оцінкою як достатньо прийнятних для професійного вибору.

Нижче перерахуємо професії, які учнями ПТНЗ найчастіше називаються як привабливі: лікар, секретар, вчитель, перукар,

адвокат, економіст, менеджер, дизайнер, актор, юрист, співак, модельєр, продавець, водій.

Не подобаються учням ПТНЗ такі професії: прибиральниця, муляр, сантехнік, слюсар, зварювальник, штукатур, пожежник, токар, міліціонер, медсестра, кондуктор, зв'язківець.

Свідоме прийняття особистістю ситуації вибору професії визначається наявністю у неї відповідної мотивації. Подивимось, як представлені різні групи мотивів у системі мотивації професійного самовизначення учнів ПТНЗ.

Обробка та аналіз результатів експериментального дослідження дозволили отримати таку картину розподілу частоти називання мотивів вибору професії учнями ПТНЗ:

1. Мотиви, пов'язані зі змістом праці.
2. Соціальні та моральні мотиви.
3. Пізнавальні мотиви.
4. Самооцінювальні мотиви.
5. Матеріальні мотиви.
6. Престижні мотиви.
7. Інші мотиви.
8. Творчі мотиви.

Таблиця 1

Розподіл учнів за групами мотивів вибору професії

№ з/п	Групи мотивів	Кількість учнів (у % відношенні)
1.	Соціальні і моральні мотиви	20%
2.	Пізнавальні мотиви	23%
3.	Творчі мотиви	13%
4.	Мотиви змісту праці	17%
5.	Матеріальні мотиви	13%
6.	Престижні мотиви	40%
7.	Інші мотиви	3%
8.	Самооцінювальні мотиви	23%
9.	Інтерес до професії	53%

Пізнавальні інтереси (прагнення пізнати певні природні, технічні, гуманітарні і інші процеси та явища; професія приваблива, оскільки сприймається як така, що відкриває широкі пізнавальні можливості, сприяє всебічному розвитку особистості).

Творчі мотиви (професія дозволяє застосовувати свої знання з творчою метою, професія приваблює як джерело духовного збагачення).

Мотиви престижу (приваблює висока значущість професії у суспільстві або в окремих соціальних групах, її перспективність для розвитку сучасного виробництва та культури).

Матеріальні мотиви (прагнення задовольнити за допомогою обраної професії певні життєво-побутові потреби, матеріальна забезпеченість).

Було виокремлено ще одну групу мотивів – інші мотиви. До складу цієї групи увійшли вузькоособисті міркування або невизначений емоційний потяг до професії.

Ми бачимо, що в учнів ПТНЗ недостатньо сформовані безпосередні професійні інтереси, які виникають внаслідок привабливості самого змісту праці за обраною професією. Джерелом цієї привабливості має бути те, що і як робить людина, яка представляє цю професію – інтерес до об'єкта праці, до її результатів, тобто до створених продуктів праці, наданих послугах тощо. Також учнів професія може приваблювати своєю складністю, відповідальністю.

Недостатнього розвитку набуває професійно-пізнавальний інтерес. Частково цьому заважає невисокий рівень інтелектуальної зрілості учнів, які у визначенні цінності професії майже не враховують її пізнавальні можливості. Учні не спрямовані і на творчий розвиток у своїй майбутній професії.

Середня позиція такого мотиву як матеріальний інтерес свідчить про ситуаційний характер його впливу на вибір професії, тобто його вплив може визначатися особливостями життєвої ситуації особистості або її ціннісними пріоритетами.

Усвідомлення та почуття обов'язку є важливою передумовою обгрунтованого вибору професії. Мотив суспільного обов'язку у виборі професії розглядається як усвідомлення школярами реальної суспільної користі від своєї участі у цьому виді праці, переживання відповідальності за результати майбутньої роботи, готовність до подолання пов'язаних з цим труднощів.

Дослідження показало, що ця група мотивів займає одну із останніх позицій в ієрархії реальних мотивів вибору професії учнями ПТНЗ.

Важливим показником зрілості вибору професії є здатність школяра пізнати себе і оцінити свої можливості в успішній праці в обраній професійній сфері. Між процесами усвідомлення і оцінки існує складний взаємозв'язок. Часто у самооцінці особливостей своєї особистості і вимог професії спостерігаються такі тенденції:

- учневі не вдається співвіднести відомі йому властивості професії з особистими якостями (дефіцит самопізнання);
- учневі важко виявити відповідний своїм даним професійно-освітній напрям (дефіцит професійної інформації).

Аналіз отриманих даних виявив, що тільки 23% від усієї кількості учнів вважають необхідним обов'язково оцінювати свою відповідність вимогам професії, що обирається. Цікаво відмітити, що у разі вибору учнями масових робітничих професій, такі важливі вимоги, як стан здоров'я та розвиток фізичних якостей, майже не усвідомлюються. Також при виборі професії важко усвідомлюються і піддаються самооцінці інтелектуальні якості особистості, вміння щось робити за майбутньою спеціальністю.

Отже, знання та врахування цих фактів є важливим з точки зору необхідності активізації самопізнання та самооцінки учнів старших класів ще під час навчання у загальноосвітній школі.

Як виявив аналіз отриманих результатів, вибір професії обумовлюється фактором інтересу; меншу питому вагу має фактор обов'язку і ще меншу – самооцінка придатності до професії.

Можливим поясненням такої диспропорції є дефіцит як професійної інформації, так і бракування знань учнів про самих себе.

Зазначені особливості професійного самовизначення учнів ПТНЗ свідчать про їх недостатню готовність до вибору професії, а саме низький рівень знань про світ професій, свої індивідуально-психологічні особливості. Також можна говорити і про нерозвиненість інтересу до професії, хоча він здебільшого й обумовлює професійний вибір учнів ПТНЗ. Проте це швидше емоційний потяг “подобається – не подобається”, який майже не підкріплено когнітивними уявленнями про професії, про їх значення у житті суспільства, про зміст праці, а отже і про вимоги до людини-фахівця. Відсутністю або слабкістю когнітивного компонента можна пояснити некритичне

ставлення учнів ПТНЗ до себе при виборі майбутньої професії. Зазвичай емоційне ставлення до професії майже не усвідомлюється особистістю, воно швидко набуває певної сталості і може перешкоджати сприйняттю інформації, яка суперечить йому, й згодом сприяє формуванню певних негативних стереотипів щодо тих або інших професій, утруднює розвиток професійних уявлень, формує непослідовну, суперечливу систему професійних установок.

Проведені нами дослідження свідчать про те, що існуючі проблеми професійного самовизначення пов'язані не тільки з невмінням вирішувати питання про вибір професії, а саме головне – з небажанням старшокласників це робити. Водночас, коли школа та батьки одногосно стверджують про важливість завдання вибору професії, це завдання для значної кількості випускників є зовнішнім та неприйнятним. У старшокласників спостерігається певна відстороненість, інфантилізм і, навіть, байдужість у відношенні до цієї проблеми, що вказує на слабку представленість її в їх свідомості. Так, для половини учнів, які були досліджені, завдання вибору майбутньої діяльності не є актуальною. Вони знають наперед, що за них все вирішать і зроблять їх батьки, а їх інтереси знаходяться поза проблемами вибору професії. Досить численна і та група учнів, у яких, ніби-то, склалися певні професійні плани. Проте ці плани нереалістичні і нагадують, швидше за все, мрії про майбутнє. І це закономірно, бо неможливо очікувати від школяра суб'єктної поведінки, якщо упродовж багатьох шкільних років він займав позицію пасивного об'єкта.

Наведені дані дозволяють визначити основні напрями підготовки учнів до свідомого та самостійного вибору професії у відповідності до їх інтересів, здібностей та потреб ринку, а саме:

- сприяння широкій обізнаності учнів загальноосвітніх закладів про світ професій, про зміст і шляхи професійного навчання та пропозиції ринку праці щодо перспектив працевлаштування;
- надання особливої уваги співставленню бажаних і більш відповідних цьому учневі професій з урахуванням його індивідуальних можливостей та перспектив їх розвитку;
- розширення їх власного соціального та трудового досвіду, розвиток їх активності і цілеспрямованості у трудовій діяльності;

- розвиток відповідального ставлення до професійного самовизначення, ознайомлення з його основними принципами та правилами.

Безперечно, ці задачі повинні вирішуватися в процесі профорієнтації ще на етапі вибору особистістю своєї майбутньої професії, завдання ж психологічного консультування в умовах навчання у ПТНЗ – сприяти зміцненню професійного вибору, перетворенню його з маргінального у реальний, створенню передумов розвитку здатності особистості до усвідомленого та цілеспрямованого професійного становлення, яке передбачає особистісний та професійний розвиток учнів-майбутніх фахівців.

Здійснення всього обсягу консультативної роботи планується у таких напрямках:

- прояснення особистих цінностей та цілей, у разі необхідності ціннісно-сміслової переорієнтація особистості;
- розвиток здатності учнів до цілепокладання;
- підвищення рівня усвідомленості вибору професії та впевненості у собі;
- створення учнями їх особистого простору професійного становлення, складовими якого є сукупність їх усвідомлених бажань, прагнень, цінностей, інтересів та можливостей.

Список використаних джерел

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. – М.: Изд-во “Институт практической психологии”, Воронеж: НПО “МОДЭК”, 1995. – 352 с.

The article represents some peculiarities of modern vocational orientations of students of technical schools. The main trends in strengthening of professional choice of students during their study at technical schools, creation of personal space of their vocational development are proposed.

Key words: self-determination, professional self-determination, motives of professional choice, personal space of vocational development.

Отримано: 18.09.2008.